

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА
ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

НИЗОМИЙ НОМИДАГИ ТОШКЕНТ ДАВЛАТ
ПЕДАГОГИКА УНИВЕРСИТЕТИ

КУРС ИШИ

Тема: «*O'qish darslarida ta'limi vositalaridan foydalanish*»

Бажарди: Хакимова К.

Текширди: _____

Тошкент – 2012.

O'qish darslarida ta'limi vositalaridan foydalanish

Reja.

I. Kirish.

II. Asosiy qism.

1. Boshlang'ich sinfda o'qish sur'atiga qohyiladigan talablar, hamda ohquvchilarining o'qish sur'atini oshirish metodlari.

2. O'qish darslarida ta'limi vositalrdan foydalanish metodikasi

Xulosa.

Adabiyotlar rohyxati.

Kirish.

O’zbekiston mustaqillikka erishgach, ijtimoiy hayotning barcha jahbalarida keng kohlamli islohatlar amalga oshirila boshlandi, “Ta’lim to’g’riisidagi” qonun, “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”, umumiy o’rta ta’limning Davlat ta’lim standartlarining qabul qilinishi, darslik hamda ohquv dasturlarining yangi avlodlarning yaratilishi, ohquv-tarbiya jarayonlariga ilg’or pedagogik texnologiyalarning kirib kelishi ta’limni tubdan yangilanishiga olib kelmoqda.

Mamlakatimizda tashkil etilgan uzlusiz ta’lim tizimi tarkibida boshlang’ich ta’lim bosqichi muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, ona tili ta’limi mavjud ta’lim sohalari ichida yetakchi ahamiyat kasb etadi.O’zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A.Karimov “Yuksak mahnaviyat –engilmas kuch“ asarida: “Biz ajdodlarimizdan avlodlarimizga o’tib kelayotgan beba ho boylikning vorislari sifatida, uni boyitish, nufuzini yanada oshirish ustida doimiy ishlashimiz zarur. ... Ayni vaqtida jamiyatimizda til madaniyatini oshirish borasida hali ko’p ish qilishimiz lozimligini ham unutmasligimiz zarur...^{“1},-deydi.

O’zbek xalqi juda qadim zamonlardayoq Ilm-fanga katta ehtibor bilan qaragan va uni rivojlanishga xarakat qilgan. Ibn Sino, Beruiiy, Al-Xorazmiy, Amir Temur, Ulug’bek va boshqa ko’plab allomalar ilm—fanni dunyoga tanitganlar. Ilm-ma’rifatga beqiyos xurmat bilan qaragan xalqimiz qanday qiyinchilik va tohsiklar bo`lmasin uz farzanddarini savodli bohlnshini orzu qilganlar. Farzandlarini yoshligidanoq mакtabga o’qishga bergenlar. Maktabdor domlalar ohz usullari va tajribalariga asoslanib bolalarga sabokq bergenlar. Demak, Ohzbekistonda ohqitishning o’ziga xos usullari mavjud bohlgan va ular rivojlanib borgan.

Boshlang’ich sinf ohquvchilarini har tomonlama yetuk, komil insonlar qilib, milliy istiqlol g’oyalariga sodiqlik ruhida, ajdodlarimiz mahdaniy mehrosiga hurmat, mustaqillikning qadriga yetish, uning yutuqlarini

¹I.A.Karimov. Yuksak ma’naviyati –engilmas kuch. T.: Ma’naviyat.2008.87-bet.

mustahkamlash ruhida tarbiyalashda ona tili ta’limi sohasining ohrni beqiyosdir chunki boshlang’ich sinf ohquvchilar o’qish darslarida inson va uni ohrab turgan tabiat, kishilar o’rtasidagi munosabatlar haqida bilim oldilar, tafakkurlarini boyitadilar.

“... har qaysi millat yoki xalqni mahnaviyati bugungi hayoti va taqdirini, ohsib kelayotgan farzandlarining kelajagini belgilashda shak-shubxasiz xal qiluvchi ahamiyat kasb etadi”, deb takidalydi. Ohzbekiston Respublikasi Prizidenti I. A. Karimov Yurtboshimiz “ta’lim – tarbiya” tizimidagi islohatlar boshlangan dastlapki yillarda men Jahan tajribasi hayotda o’zini ko’p bor oqlagan haqiqatdan kelib chiqib, agar bu maqsadlarimizni muvofaqiyatli ravishda amalga oshirsak, tez orada hayotimizda ijobiy mahnodagi “portlash effekti ”ga, yahni yangi ta’lim modelining kuchli samarasiga erishamiz”- degan fikrni bildirganliklarini “Yuksak mahnaviyat – yengilmas kuch” asarida yana bir bor qayd etganlar.

Mustaqillikning dastlabki yillardanoq o’qish darslarining yangi avlod bilan birga metodik adabiyotlarda ohqitishning samarador usullarni ishlab chiqib, ta’lim jarayoniga tadbiq etish, yuqori natijalarga katta ahamiyat berila boshlandi.

Boshlang’ich sinf ohquvchilarini o’qishga ohrgatish bohyicha K. Ohsimova, S. Matchonov, X. G’ulomova, SH. Yohldosheva, SH. Sariev muallifligida oily ta’lim talabalari uchun yaratilgan “Ona tili ohqitish metodikasi” darsligi yaratildi. Mazkur darslikda T. Ashrapova, M. Odilovaning pedagogik bilim yurtlari uchun nashr etilgan “Ona tili metodikasi” darsliklarda ertak ohqitilishini nazariy va amaliy tomirlari yoritilgan. Bundan tashqari, S. Matchonov , X. G’ulomova, M. Suyunov, h. Boqievlarning “Boshlang’ich sinf o’qish darslarida ilg’or pedagogik texnologiyalardan foydalanish” qohlalanmasida, S. Matchonov , X. G’ulomovalarning “Boshlang’ich ta’lim” jurnalida boshlang’ich sinf ohquvchilarini o’qishga ohrgatishga, matn ustida ishslashga doir qator maqollarida ertak matni ustida ishslashni takomillashtirish

borasida metodik tavsiyalar ishlab chuqilgan. Ularda ertakning inson xayotidagi ohrni asoslab berilgan.

Boshlang'ich sinflarda ertak o'qish darslarini tashkil etish bohyicha S.Matchonovning "4-sinfda o'qish darslari" metodik qohllanmalarida metodik tavsiyalar berilgan. Lekin ularda darslikdagi barcha ertaklarning otilish usullari yoriyilmagan, mavjud ishlanmalar ham takomillashtirilishini taqazo etadi. 4-sinf "O'qish kitobi"dagi "Go'zal fazilat –inson husni" mavzusini o'rganish ilmiy-ommabop asarlar, xalq og'zaki ijodiga mansub asarlar, masal va maqollar, topishmoqlar o'quvchilarda katta qiziqish uyg`otadi. Ularning matnida ohquvchilar nutqiga kiritish zarur bohlgan leksik birliklar, badiiy til vositalari yetarli darajada. Jumladan, "Ilm afzal" ertaklari matni o'quvchilarning bilimini boyitish bilan birga o'qish ko`nikmalarini rivojlantirish uchun, lug`atini boyitish asosiy manba bo`ladi.

"Go'zal fazilat –inson husni" mavzusini o'rganishdagi ohquvchilarda jonlantirish ohxshatish, qarshilantirish (antiteza), mubolag'a sanhatlari haqida reproduktiv metod orqali tasavvur hosil qilinadi. Ohqituvchi o'rganilayotgan asar matnidan yuqoridagi sanhatlar qohllangan o'rirlarni doskaga yozib o'zi izoh beradi. O'quvchilar ular haqida tushuncha hosil qilgach, ohqituvchining topshirig'i asosida asar matnidan jonlantirish, mubolag'a, ohxshatish va badiiy tasvirni ohzlari topadilar va izohlaydilar.

"O'qish kitobi" "Go'zal fazilat –inson husni" mavzusida qo'llangan mavzularni o'tish usullarini takomillashtirish hozirgi davrning dolzarb masalasidir.

II. Asosiy qism.

1. Boshlang'ich sinfda o'qish surhatiga qohyiladigan talablar hamda o'quvchilarining o'qish surhatini.oshirish metodlari.

Nutq ohstirish: lug'atni boyitish, so'z birikmasi, gap, bog'lanishli hikoya tuzish.Umumlashtirish: yangi harfnii jadvalga qohyish, yanga urganilgan tovushni unli va undoshga kiritish, yangi harfnii ilgari o'rganilganlar bilan qiyoslash, tovush va harfning ahamiyatini takrorlash va xokazo.

O'rganilganlarni mustahkamlash darsida yangi tovushni ajratish, yangi harf bilan tanishtirish, mashqidan tashqari barcha ish turlaridan foydalaniadi, shuningdek, qohshimcha sohzlar va matnlar bilan ishlanadi; matnni o'qish va tahlil qilishga, kohrgazma vositalar bilan ishlashga (harfni terish kartonn, magnit doskasi, abak, sirli mato, rasmlar va b.) nutq ohstirishga, uyinlar va qizikarli materiallarga, ilgari o'rganilgan tovushlar va harflarni takrorlab mustahkamlashga alohida ahamiyat beriladi, Tarqatma materiallardan ham foydalaniadi.

Birinchi uchragan sohzlar bilan ishlash: ochiq bohg'in har bir undosh bilan tuziladi va ohqiladi, yopik burin esa unli bilan tuzilgan ochik bohg'inni ohqib keyingi undosh ohqiladi va sohz tulik ohqiladi.

Yangi sohz urg'usi kuyilgan holda beriladi, bu uni o'qishga, burinlab o'qishdek sintetik o'qishga (sohzni butunligicha o'qishga) yordam beradi.

Yangi sohzni doskada katta bosma harflar bilan yozish, ohquvchilarga ohqitish tavsiya qilinadi. Sohz shivirlash bilak ohqiladi, kesma harf bohg'in bilan yoziladi.

Syujetli (rasmning asosiy mazmunini bildiradigan) rasmga qarab ohqituvchi yordamida, uning yohlllovchi suroqlari asosida hikoya tuzish, undan gapni ajratish va analiz qilish.

Yangi bohg'in, sohz tuzishda harf terish matosi, magnit doskasi, sirli mato kabilarning va yangi sohzni doskada va daftarda «yasash»ning ahamiyati juda katta. O'qish uchun xilma-xil bosma materiallardan qanchalik ko'p bohlsa, ularidan turli xil mashqlar tuzishda foydalanilsa, o'qish shunchalik ongli, qiziqarli bohladi, malaka po`xta shakllantiriladi.

Bola endigana ohqiy boshlagan boskichda ularni katorni yohqotmaslikka, shuningdek, hatto, sohzdagi keyingi harfni, keyingi sohzni yohqotmaslikka ohrgatish juda mo`ximdir. Bu vazifani savod ohrgatishning boshlanrich boskichida xatchohp (ohqiyotgan betni belgilab kuyish uchun kitob ichiga solib kuyiladigan qog'oz yoki lentacha) va tayokcha bajaradi. Ohqilayotgan katorni kuzatib borish kunikmasi sinf ohquvchilaridan ohrtog'ining xatosini tohgrilashni talab qilish bilan xam erishnladi. Ohquvchilar bu talabni qizg'anib bajaradilar, shu yohl bilan ularda darsga, o'qishga ehtibori jalg' etiladi.

Savod ohrgatishning birinchi kunlaridanok o'qish ongli bo`lishi, bolalarni ongli o'qishga ohrgatish juda mo`xim. Sohroqlar yordamida ohqilganlarni bola qanday tushungani aniqlanadi, tekshiriladi. O'qishdan oldin ohtqazilgan tayyorlov suhbatи ham, ohqilgan matn yuzasidan ohtqazilgan sohzbat ham shu maqsadga — ongli o'qish uchun xizmat qiladi. SHaroitga karab, bolalarga nimanidir o'qishni talab qiladigan problemali holatni yaratish ham zarur. Bunday problemali holatning javobini «Alifbe»dan yoki harf terish matosidan uqiladigan topishmok yaratishi mumkin. Bunday maqsadni problemali savolni keltirib chikaradigan taxminiy so`xbat yordamida xam amalga oshiriladi. Masalan, «qishda qushlar qaerga uchib ketadilar?» (harf terish matosida: «Issiq ohlkalarga uchib ketadilar».) Mana shu kabi tayyorlov mashrulotlari o'qishning yuqori darajada ongli bo`lishini tahminlaydi va shu bilan birga, bolalar kuz ushida uquv mexnati uzlashadi, ularni kiziktiradi.

Ongli o'qishni ifodali o'qishdan ajratib bohlmaydi. Ammo analitik o'qishning birinchi boskichida ifodali o'qish mumkin emas, chunki bolalar sohzda urg'uli bohg'inni ajrata olmaydilar, tugallangan intonatsiyani, surok intonatsiyasini, hatto, orfoepik to'g'rii o'qishni ham bera olmaydilar. SHuning uchun analitik o'qish bosqichida sohzni yaxlit, orfoepik qayta o'qish tavsiya qilinadi. Bunday qayta o'qish tug'ri intonatsiyaga, ifodalilikka rioya qilib o'qishga ohrgatibgina qolmay, o'qishning ongli bohlishiga xam yordam beradi.

O'qish inson hayotida muhim ahamiyatga ega. O'qish orqali inson borliq, jamiyat haqida bilimga ega bo`ladi, o'qishni bilmagan odamning kuzi ojiz kishidan farqi yuk. Boshlang'ich sinfda o'qish faoliyati barcha predmet darslarida amalga oshiriladi. Lekin o'qishga ohrgatishning yohl —yuriklarini o'qish metodikasi ishlab chiqadi. O'qish metodikasining kichik yoshdag'i ohquvchilarining umumiy rivojlanishi, psixologiyasi, xususiy metodika soxasidagi yutuklar borlik fanlar yutugi asosida shakllanib boradi.

hozir makkablarda o'qish izoxli o'qish metodida olib borilyapti. Izohli o'qishga keyingi mahruzalarda to`xtalamiz. O'qish darslarida ohquvchilar tabiat, jamiyat, unda yashovchi, kishilar hayoti, ularning utmishi, hozirgi yashash tarzi, mashhur kishilari haqida, vatanning tabiatи: ob-xavosi, boyliklari, xayvonot dunyosi va boshkalar haqidagi bilimlarni egallaydilar. Bilim olish jarayonida ularga nisbatan munosabat uyg'onadi. Bilim berish bilan ohquvchi shaxsi tarbiyalanib boradi.

V.A.Suxomlinskiy bu haqida shunday deydi: «Bolalar dunyonи va ohzo'zini bila borish bilan birga katta avlodlar yaratgan moddiy va mahnaviy boyliklar uchun o'zining mashulligini oz-ozdan bila borishlari kerak. . . bolaga yaxshilik va yomonlikni tohgri kohrish imkonini berish kerak. Yaxshilik unda quvonch, zavq, haya Jon, mahnaviy gohzallikkа ergashish ishtiyokini hosil qiladi; yomonlik kahr-g'azab, murosasozlik uyg'otadi, haqiqat va adolat uchun kurashga chorlovchi mahnaviy kuchga tuldiradi. (1-4 sinf "O'qish kitobi" da

berilgan asarlar misolida ochib beriladi.) Sinfda o'qish darslari quyidagi vazifalarni bajaradi:

1.O'qish malakasini takomillashtirish. Ohquvchilarda yaxshi sifatlari: tugri, tez, ongli, ifodali o`qish malakalarini shakllantirish.

2.Bolalarda kitobga muxabbat uygotish, kitobdan foydalanishga, undan kerakli bilimni olishga ohrgatish, yahni kitob bilam ishlashni biladigan, chuqr fikrlovchi, sermuloxaza kitobxonlarni yetishtirish.

3.Ohquvchilarni tevarak-atrof, borliq haqidagi bilimlarni kengaytirish, ilmiy dunyokarash elementlarini shakllantirish.

4.Ohquvchilarni axloqiy, estetik va mexnatsevarlik ro`xida tarbiyalash.

5.Ohquvchilarning nutqini va tafakkurini o`stirish.

6.Adabiy tasavvur elementlarini shakllantirish.

Bu vazifalarni bajarishning aniq yohli bohlishi zarur.

Yaxshi o'qish malakalarining sifatlari va ularni takomillashtirish yullari.

Yaxshi o'qish malakalarining sifatlariga to'g'rii, tez, ongli va ifodali o'qish kiradi va ular o'qish darslarida ohzaro boglik xolda takomillashtiriladi, bu tohrt o'qish sifati bir-biri bilan uzviy bog'liq. Ongli o'qish asosiy hisoblanadi, chunki ohquvchi tez qisqa—ohqiganini anglamasa bunday o'qish talabga javob bermaydi, ohqiganini tushunmaslikka olib keladi. Tugri o'qish ongli o'qishga xizmat qiladi. Tez, to'g'rii, ongli o'qish ifodali o'qishning asosi hisoblanadi.

Yaxshi o'qish sifatlari 3 bosqichga bohlinadi:

1.Analitik bosqich. Savod ohrgatish jarayoniga to'g'rii keladi. Unda bolalarda sohzlarni bohg'inlab o'qish malakasi shakllantiriladi.

2.Sintetik bosqich. Bu bosqichda sohzni sidirga o'qish malakasi shakllantiriladi. Bunda sohzni kohrish bilan uning tovush tomoni idrok qilinadi. Sohzning talaffuzi bilan mahnosini anglash mos keladi. Sidirka o'qishga asosan ohquvchilar 3-sinfda ohtadilar.

3.Avtomatlashgan o'qish. Bu o'qishda ohquvchi-kitobxon sohzning bosh qismiga qarab ohqib ketaveradi. Ohqshning keyingi yillariga to'g'rii keladi. 4-sinfda bahzi ohquvchilar o'qishi avtomatlashadi.

O'qish darslari shunday tashqil qilinishi kerakki, asar mazmunini tahlil qilish yaxshi o'qish malakalarini takomillashtirishga yohnaltirilsin.

Yaxshi o'qish malakasining sifatlaridan biri - to'g'rii o'qishdir. To'g'rii o'qishga bir nechta metodist olimlar tahrif bergenlar:

K.Qosimova: Turri o'qish xato qilmasdan, yangilishmasdan o'qishdir. SHu tahrifni kengaytirib: to'g'rii o'qish sohzning tovush-harf tarkibini, grammatik shaklini buzmasdan, sohzdagи biror tovush yoki bohg'inni tushirib qoldirmasdan, ortiqcha tovush yoki bohg'in qohshmasdan, xarflarning urnini almashtimasdan, sohzning urg'usiga rioya qilib o'qish to'g'rii o'qishdir. -.

M.Odilova, T.Ashrapova: Adabiy talaffuz normalariga qohyilgan barcha talablar to'g'rii o'qish kunikmasiga zqam taalluklidir, deyiladi. Demak, ularning fikricha, materialni adabiy talaffuz normalariga rioya qilgan xolda o'qish to'g'rii o'qish deyiladi.

Boshlang'ich sinf ohquvchilari to'g'rii talaffuz bilan matn mahnosini puxta sintez qilishda qiynaladilar.

O'qish kohnikmalarini takomillashtirish uchun asar ustida ishlashni ohqitish bilan birga amalga oshirish zarur.

O'qish jarayonida xatolar turli sabablarga kura kelib chiqadi:

Sohzni talaffuz qilish bilan uning mahnosini tushunish o'rtasida po`xta sintez bo`limgani uchun, yahni bola oldin sohzni tovush tomonini kuradi, uni talaffuz qilishga xarakat qiladi va mahnosini ehtibordan chetda qoldiradi.

2.Sohzlar ko'p bohg'inli (murakkab bohg'in tuzilishidagi sozchlarni o'qishda), yahni sohzning tovush tarkibi murakkabligi uchun tez ohqiyman deb xatoga yohl qohyadilar.

3.To'g'rii o'qish yorug'likka, matn shriftiga, bolaning kuruv sezgisiga ham bog'liq.

To'g'rii o'qishni tahminlash uchun ohqituvchi quyidagilarga rioya qilishi kerak:

1.Matnni o'qishdan oldin u qilishi kiyin, tuzilishi murakkab sozchlarni, birikma va gaplarni aniqlashi, ular ustida ishslash usullarini belgilab olishi lozim. Mahnosi tushunarsiz sozchlarni aniqlashi.

Matnning yaxshi, urta, yomon ohqiydigan ohquvchilarga ohqitiladigan qismni oldindan belgilab chiqishi.

Ohqituvchi yoki sinf ohquvchilarining nazorati ostida o'qishni doimiy mashq qildirishi.

Xato qilishi mumkin bo`lgan urinni belgilab olishi.Xato o'qishni bartaraf etish uchun:

1.Tuzilishi murakkab sozchlarni xattaxtaga yoki kartonga bohg'lnlarga bo`lib yozish, oldin ohquvchilarga ularni bohg'lnlab, sohng sidnrra o'qishni mashq qildirishi. -

2.Sohz mahnolarining sinonimini, antonimini keltirib yoki gap ichida qohllab tushuntirishi.

3.Xatchohpdan foydalanish. Xatchohp dikkati tarqoq bolaga, kohruv sezgisi past ohquvchiga juda foydali.

4.Xato o'qishi mumkin bo`lgan o'rindan ohquvchinya ogoxlantirish.

5.Kesma xarf va kesma bohg'lnlardan foydalanish.

6.To'g'rii o'qish uchun sharoit yaratish.

7.SHivirlab va ichda o'qishdan foydalanish.

Ohquvchilar yohl qohyadigan xatolar 2 xil:

1.Sohz mahnosini noturri anglashga olib keluvchi xatolar (urruni notqrri k.u"yib o'qish tufayli)

2.Sohzchlarni ohqib olishga xalal beradigan xatolar.

Xatoni quyidagicha to'g'riilash usulidan foydalaniladi:

- 1.Sohz oxiridagi qohshimchani noto'g'rii
ohqisa, o'qishdan tohxtatmasdan to'g'riilash.
- 2.O'qish paytida gapning mazmuni buzilib ketsa, ohqib bohlgach
qaytadan ohqitish yohli bilan to'g'riilash.

Tez o'qish normal tezlikda o'qishdir".

Olimlar tez o'qish matnni tushunishdan ajralib qolmasligi lozimligini tahkidlaydi. O'qish tezligi matnni tushunish tezligi bilan muvofik ravishda ohsishi kerak.

Tez o'qish ongli idrok etishni tahminlaydigan o'qishdir. Og'zaki nutq tempiga mos keladigan o'qish tempi normal tezlik hisoblanadi. Ohta tez o`qish va ohta sekin o'qish matn mazmunini tushunishni qiyinlashtiradi. O'qish tezligi bir dakikada uqiladigan sohzlar miqdori bilan belgilanadi.

Tez o`qishni taminlovchi yohllar:

- 1.O'qishni turli topshiriqlar asosida mashq qilish
- 2.O'qishga qiziqish uyg'otish.
- 3.Rollarga bohlib ohqitish.
Dialoglarni 2 ohquvchiga ohqitish: 1.) oldin tez ohqiydigan ohquvchiga 2)keyin sekin ohqydigan ohquvchiga;
- 4.Matnni navbat bilan ohqitish.

Ko'pincha ohquvchilar tez ohqiymان deb xatoga yohl qohyadilar.
Ohquvchilarning o'qish surhati bir daqiqada sinflar buyicha quyidagicha :

- 1-sinf: 1 yarim yillikda bohg'inlab ohqiydi.
 - 2-yarim yillik oxirida notanish matndan 20-25 sohz .
 - 2-sinf: 1-yarim yillikda 25-30 sohz. 2-yarim yillikda 40-50- sohz.
 - 3-sinf : 1-yarim yillikda 50-60 sohz. 2—yarim yillikda 65—70 sohz.
 - 4-sinf: 1-yarim yillikda 70-80 sohz.
- 2-yarim yillikda 80-90 sohz.

Ongli o'qish. Asar mazmunini, asarning g'oyaviy yohnalishini, timsollarini , badiiy vositalarini rolini tushunib o'qish ongli o'qish deyiladi. Bola asarda tasvirlangan voqeа-xodisalarga munosabat bildira olsa, ongli ohzlashtirgan bohladi.

Ongli o'qish quyidagi metodik shartlarga bog'lik:

- 1.Ohquvchining hayotiy tajribasiga.
- 2.Sohzlarning lugaviy mahnosini tushunishga.
- 3.Gapda sohzlarning bog'lanishini tushunishga.

Ongli o'qish 2 xil mahnoda qohllanadi. 1) o'qish texnikasi;2) o'qish sifati.

Asar qurilishini tushunish ongli o'qishdir. Ohquvchining ongli ohzlashtirib ohqigani uning ifodali ohqiganidan asar yuzasidan berilgan savollarga javobidan aniklanadi. Ongli o'qish bilan ifodali o`qish biri ikkinchisini takozo etadi.

Ifodali o'qish. Asarni uning goyasiga, yozuvchining niyatiga moe ravishda,o'qish, asar jozibasini ifodalab, raxon aniq, turri o'qish ifodali o'qish deyiladi. Ifodali o'qish adabiyotni aniq va kurgazmali ohqitishning dastlabki va asosiy formasidir. Ohqituvchi , ifodali o'qish orkali asar mazmunini va emotsiyonalligini ohquvchilarga kohrgazmali ravishda yetkazadi.

Intonatsiya – urg'u, temp, ritm, to`xtam, ovozning baland-pastligining yig'indisi. Bo`lar og'zaki nutq elementlaridir. Bu orkali qaxramonlarining turli kayfiyatları, ichki kechinmalari ifoda etiladi.

Ifodali o'qishni egallashning asosiy shartlari:

- 1.Nafasni to'g'rii olish va to'g'rii sarflash.
- 2.Tovushlarni aniq talaffuz qilish, burro gapirish.

Z.Adabiy talaffuz normalarini egallah.

Bo`lar ifodali nutqqa xam taallukli. Ifodali o'qish shartlaridan yana biri ovozning baland—pastligi,yokimliligi,ulsh urnida asar mazmuniga moe xolda o`zgartira olishlik.

Ifodali o`qishga tayyorlanish shartli ravishda uch boskichga bo`linadi:

Qaxramonlarning xatti-xarakatini tahlil qilish, royasini belgilash, badiiy vositalarning vazifasini tushunish. Demak, asar tahlili ifodali o'qishni tahminlaydi.

2. O'qish darslarida ta'limi vositalrdan foydalanish metodikasi

Ta'limi vositaga darslik, tarqatma materiallar, doska, turli ko'rgazmali materiallar, suratlar, jadvallar, elektron qurilmalar, metodik qo'llanmalar kiradi. SHulardan darslik boshqalariga nisbatan yetakchi ahamiyat kasb etadi.

O'qish darslari boshlang'ich sinf o'quvchilarini har tomonlam a komil insonlar sifatida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Darslarni samarali tashkil qilish jarayonida ta'limi vositalar muhim ahamiyat kasb etadi. O'qish kitoblari ohz ichiga "Ona bitta, Vatan yagona", "Xalq og'zaki ijodi", "Oltin kuz", "O'tmishni o'rganish- burchimiz", "Kumush qish", "Vatan posbonlari", "Tengdoshlar", "Ulug'lardan o'rganmoq-oqillik", "Bahor manzarasi va mehnat", "Ma'naviyat qalb quyoshi" "Tabiatni seving va asrang", "Go'zal fazilat- inson husni", "19-may-Xotira va qadrlash kuni!", "Yoz -o'tadi soz", "Yoz manzarasi va mehnat" kabi bo'limlarni ohz ichiga oladi va bu bo'limlar mavsumiylik tamoyili asosida tartiblangan. Mazkur bo'limlardan o'rinni olgan qiziqarli shehr, hikoya, ertak, maqol, topishmoq va rivoyat, ilmiy ommabop asarlar bola yoshiga mos bohlib, ular ohquvchilarda Vatanga, mehnatga, milliy istiqlol g'oyalariga sodiqlik, mehnatsevarlik, halollik, rostgohylik kabi sifatlarni shakllantirishda katta tarbiyaviy, mahrifiy ahamiyatga ega.

Biz quyida ta'limi vositalardan foydalanish metodikasini yoritishga harakat qilamiz.

"Yilnomadan" "Oltin kuz", Tolib Yo'ldoshning "Kuz kelganda", Safar Anvar Obidjonning "So'nggi axborot", Mahmud Murodovning "Olma", Yusuf SHomansurning "Kuz", Malik Murodovning "Bobur va kabutarlar", "Er tagida ilon qimirlasa, biladi" Quddus Muhammadiyning "Men dadamga yordamchi", Hakim Nazirning "Bebaho boylik", Nurmat Maqsudiyning "

Ilmlı ming yashar”, O’tkir Hoshimovning “Xazonchinak”, Abdusodiq Irisovning “Qo’shterak”, K.Ersarinning “Va’da berdi”.

Yuqorida nomlari zikr etilgan barcha asarlar kuz, tabiat va mehnat temalari bilan chambarchas bog’liq bo’lib maktab o’quvchilarini yilning eng ko’rkam fasli hisoblanadigan bahor xususidagi fikrlarini kengaytirish, ularning nutqini o’stirish, dunyoqarashini o’stirish nuqtai nazaridan muhim ta’limiy va ma’naviy ahamiyatga ega. 4-sinf o’quvchilari bu mavzularni o’qish asnosida bahor faslida tabiatda, insonlar orasida bo’ladigan o’zgarishlar, mehnat jarayonlari, an’analar va milliy qadriyatlar bilan yaqindan tanishish imkoniyatlariga ega bo’ladilar. Ularda estetik did, o’zgacha bir shijoat va g’ayrat, hayotga muhabbat hislari, so’z san’atiga oshnolik, shaydolik fazilatlari tarbiyalanadi.

Bo’lib o’tdi qishloqda,

Kecha zo’r shamol.

Natijada ro’y berdi,

Anchayin kor-hol.

Uzum boshi aylanib,

Bo’p qoldi kasal.

SHoxdan yiqilib olma,

Yotibdi o’sal.

Anvar Obidjonning “So’nggi axborot” she’rda lirik qahramon shoirning o’zi, u tabiatda sodir bo’layotgan o’zgarishlarni katta bir ishtiyoyq, zavq bilan kuylaydi. O’z navbatida, bu shavq beixtiyor o’quvchilarga ko’chadi.

Hatto gilos lat yedi.

Bo’lsa ham abjir.

To’qnashuvda anhorga,

CHaplandi anjir.

SHamollatdi qornini,

Oshqovoq polvon.

Pachoq qildi burnini,

Mulla baqlajon.

Mavzu: Tabiat bilan suhbat.

Maqsad: Ta'limiy-Ohquvchilarning o'qish surhatini oshirish, ifodali o'qish malakalarini ohstirish.

Tarbiyaviy- Ohquvchilarni ona tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalash.

Rivojlantiruvchi- Ohquvchilarning dunyoqarashini rivojlantirish,fikr doirasini kengaytirish.

Dars jahozi. Rasmlar, darslikdagi matn, tarqatma materiallar.

Tashkiliy qism amalga oshiriladi.

Oldingi mavzu sohrab, ohquvchilar bilimi baholanadi va keyingi mavzu bilan bog'lanadi.

Yangi mavzu bayoni.

Ohqituvchi matnni o'zi ohqib beradi, sohngra bir necha ohquvchiga matnni galma-gal ohqitadi.

Tanlab o'qish amalga oshiriladi.

Ohqituvchi. Bo'ronning nutqi berilgan o'rinni topib ohqing.

Ohquvchi. Kuchda menga teng keladigani yo'q.Men qudratliman. Istasam, dov-daraxtlarni ildizi bilan sug'urib tashlayman.Xohlasam, tog'ni talqon qilaman. Istasam, bog'larni soyga uloqtiraman. Istasam, quyosh yuzini to'sib, daryolar o'zanini o'zgartira olaman. Ha, men ana shunday dahshatliman.

Ohqituvchi. Jalaning tilidan aytilgan so'zlari berilgan o'rinni topib ohqing.

Ohquvchi. Jahlim chiqib, qahrim qo'zib, bir quysam bormi,bo'ronni tinchitaman, yer yuzini suvgaga bostiraman.Hech kim qochishga joy topa olmay qoladi.

Ohqituvchi. Daryoning tilidan aytilgan so'zlari berilgan o'rinni topib ohqing.

Ohquvchi. Dunyoda eng zo'r menman. Bo'ron ham, jala ham faqat menga qo'shilsagina kuchli bo'ladi. Aks holda jala , seni yer o'z q'riga yutib yuboradi.

Ohqituvchi. Odamning fikri ifodalangan o'rinni topib ohqing.

Ohquvchi. Bo'ron ham, jala ham, daryo ham, quyosh ham insonning do'stligi oldida ojizdir. Agar barcha insonlar o'zaro do'st-birodar bo'lib yashas alar, ular uchun na bo'ron, na daryo, na jala va na quyosh hech qanday qo'rqnli kuch hisoblanmaydi.

O'qituvchi darsni samarali tashkil qilish, uning o'quvchilar xotirasida uzoq vaqt saqlanib qolishini ta'minlash maqsadida asarni rollarga bo'lib o'qitadi. Yaxshi va ifodali o'qishni amalga oshirga o'quvchilar rag'batlantiriladi.

Mustahkamlash uchun savollar

- 1.Bo'roni qanday oqibatlarga olib keldi.
2. Jalaga qarshi nima uchun va qanday kurashdilar.
3. Daryo bizning hayotimizda qanday ahamiyatga ega?.
4. Quyoshga sizning munosabatingiz qanda va nima uchun.
5. Inson nega do'stlikni hamma narsadan ustun qo'yadi?

Darsni yakunlash. Baholar ehlon qilinadi, vazifa beriladi, ilg'orlar rag'batlantiriladi.

SHehrni o'rganish darslarida asosiy ish turi ifodali o`qish hisoblanadi. Ohquvchi shehrniig asosiy (g'oyaviy) mazmunini tushunsagina, uni ifodali ohqiy oladi. SHuning uchun shehrni tahlilida uning mazmunini ohquvchilarga tushuntirish lozim. SHehriy asarlarni tahlil qilishda, asosan, hikoya, ertak, masalni tahlil qilishdagi ish turlaridan foydalanish mumkin. G'ayratiyning "Boychechak"shehriy hikoyasi -mazmuni savollar yordamida gapirtirilishi mumkin. Ammo lirik shehrni tahlil qilish o`qituvchidan katta mahorat talab qiladi. Lirik shehrni o`qish darsida eng asosiy ish turi uni xis-xayajon bilan ifodali o`qishdir. SHehr ifodali ohqilgach, undagi tushuntirilishi zarur bo`lgan sohz va iboralar ikki-uch so`z bilan izohlanadi.

Bahordan berding darak,

Oson bo'ljadi kutmak.

Senga talpingach yurak,

Sevgan gulim, boychechak.

Erdan tortqilab quyosh,

Siynang uzra qo'ydi bosh.

Yasantirding tog'-u tosh,

CHiroyda sen oy chechak.

SHehrni o`qishdan oldin bahzan unda tasvirlangan yil fasllari hakida suxbat ohtkaziladi yoki shehr mazmunini tushunish uchun o`quvchilar bilishi lozim bo`lgan voqealarni ohqituvchi - aytib beradi. Bahzi shehrlarni o`qishga ohquvchilarini uzoqrok tayyorlash, masalan G'ayratiyning “Boychechak”, «Bahor» shehrlarini o`qishdan oldinroq tabiatni kuzatish, bog'ga, qir-adirlarga ekskursiya o'tkazish maqsadga muvofiq. Seni ko'rdim bog'larda,

Baxmal adir, tog'larda.

Yam-yashil o'tloqlarda,

Sen husnda boy chechak.

Boshlang'ich sinflarda kurgazmali ta'limning asosiy formasi lirik shehrni ifodali o`qish hisoblanadi. Lirik shehrni zam, shehriy hikoyani xam o`quvchilar xayajon bilan yaxlit idrok etishlariga erishish mo`ximdir. SHuning uchun shehr birinchi marta uqilganda, xech qanday tushuntirish berilmaydi. SHehr o`quvchilarga kanday tahsir qilgaiini hisobga olish, bilish zarur. Ohqituvchi shehrni shunday ifodali o`qishi kerakki, bolalar uning asosiy mazmunini anglasinlar, ularga jonli sohz kuchlirok tahsir etsin.

Masalan, Yusuf SHomansurning “Kuz” shehrini ifodali o`qishdan foydalangan holda ohqituvchining o`zi namuna sifatida quyidagicha ohqib beradi

Bizda yashab, qolmay armoni,

Uchib o'tar turna karvoni.

Er-u ko'kni qoplab suroni,

Xush qol, kuz!

Suvlar oqar sokin va tiniq,

Baliqlarning sharpasi aniq.

Eshitilar, oqshom suvgaga chiq,

Go'zal kuz!

O'qish oddiy bo`lishi kerak. Ohqiyotganda tabiiy zavk-shavk, shodlik, xursandlik, kahr-gazab qissini kichkirik ovoz bilan soxta ifodalashga yul kuymaslik zarur. Bolalar shehrni ohqiganda, shehriy satrga rioya qilishlari, shehr ritmini buzmasliklariga erishish lozim.

Bog'larda g'arq pishgan olmalar,

Yuzlarida shakar o'rmalar.

Terib olinadi tonnalar, Har gal kuz!

Hali bog'lar hosilga serob,

CHanoqlarda oltin behisob.

Demek, do'stlar, bizga ham shu tob,

Mahtal kuz!...

Biz 3-sinfda noan`anaviy shakldagi umumlashtiruvchi darsni tashkil etish boyicha metodik tavsiyalarimizni quyidagi ishlanmamizda yoritib bermoqchimiz.

Mavzu: “Oltin kuz” bo’limi yuzasidan umumlashtiruvchi-takrorlash darsi

Darsning maqsadi: 1. Ohquvchilarning bo’lim yuzasidan egallagan bilimlarini mustahkamlash. Kuz haqidagi dunyoqarashlarini kengaytirish.

2. Ohquvchilarning vatanparvarlik, bahor-tabiat oldidagi burchini ado etish, tabiatga muhabbat tuyg’usini ohstirish

3. Ohquvchilarning savol-topshiriqlar ustida mustaqil ishslash, matn tuzish, asar yuzasidan xulosa chiqarish, mavzuga mos maqollar topish kohnikmasini rivojlantirish

Darsnng turi: Bilimlarni mustahkamlash darsi.

Dars shakli: Noanhanaviy dars.

Darsning metodi: Suhbat, tarmoqlash, didaktik ohyinlar, muammoli ohqitish metodlari.

Darsning johozi: Mavzuga oid rasmlar, ohquv materiallari.

Kutilayotgan natijalar: Ohquvchilar “Oltin kuz”bo’limidagi o’rganilgan asarlarni eslaydilar, ularning mavzulari, janrlariga kohra ohxshashliklarini aniqlash, har bir yozuvchining badiiy mahoratini solishtirish kohnikmasini egallaydilar. Bo’lim mavzusining mohiyatini anglaydilar.

Darsning borishi

I.Tashkiliy qisim.

II. Asosiy qism.

1. Ohquvchilarni bo’lim yuzasidan umumlashtiruvchi takrorlash darsiga qiziqtirish.

Doskaga Ohzbekistonndagi kuz manzarasi bilan bog’liq diqqatga sazovor joylar, bog’lar, tabiiy boyliklari, go’zal manzaralar suratlari ilib qohyiladi.

Doskaga “Bir savolga besh javob” deb yozib qohyiladi.

2. “Men nechun sevaman Ozbekistonni?” qo’shig’ni eshittirish. Qo’shiq texnik vositalar orqali eshittiriladi.“Men nechun sevaman O’zbekistonni?” qo’shig’ining matnidan parcha yozib qoyiladi:

Men nechun sevaman O’zbekistonni?

Tuprog’in ko’zimga aylab tohtiyo ,

Nechun Vatan deya yer-u osmonni ,

Muqaddas atayman, atayman tanho?

3. **Qo’shiq mazmuni yuzasidan suhbat.** *Qo’shiq matnining muallifi kim? (Bu shehrning muallifi Ohzbekiston Respublikasi Madhiyasining sohzlarini ham yozgan.) *Qo’shiq nima haqida ekan ? *Qoshiq qanday gap bilan boshlangan ? (“Men nechun sevaman Ohzbekistonni?” degan sohroq gap bilan boshlangan.)

4. **Dars mavzusi bilan tanishtirish. Oqituvchi:** SHoir shehrida “Vatanni nima uchun sevishimiz lozim?” degan sohroqqa javob izlamoqda. Keling, bugungi “ Ona bitta – Vatan yagona” bo’limi yuzasidan umumlashtiruvchi darsimizga shu nomni shior qilib, savolga javob izlaymiz. Bu savolga birdan ortiq javob topishimiz mumkin. SHuning uchun darsimizni **“Bir savolga besh javob”** shaklida ohtkazamiz .**1. 1-javobni topish. Topshiriq.** Krossvordni

tuzing va yeching. 1- javobni toping. Krossvord tuzishda vertikaliga harflar soniga mos katakchalar chizasiz.

1. SHoir Abdusaid Kohchimov qalamiga mansub shehr.(“Bahordagi o’zgarishlr”)
2. SHoir Muhiddin Omon shehri. (“Gulg’unchalarmiz”)
3. ”Marsdan kelgan odam “ asarining muallifi. (Turg’unboy G’oyobov)
4. ”Bolaligim seni sog’indim” asarida keltirilgan bozor nomi. (Xastimom)
5. SHu asarda keltirilgan Toshkentdagi qadimiy mahalla nomi. (Eski Johva)
6. ”Barkamol avlod” shehrida kimga “tole yor” deyilgan? (Yoshlarga – bolalarga)
7. Abdulla Oripovning shehri. (“O’zbek noni”)
- 8.”Kichik Vatan “ asarida boboning ismi. (Jo’ra bobo)
9. Sepkilshohni mag’lub etgan pahlavon. (Meshpolvon)
- 10.”Vatanni sev” shehrining muallifi. (Oybek)

”Ohquvchilar avvalo topshiriq javobini topadilar, sohng tuzadilar. **“Tug’ulgan joy”** kalit so’zini topadilar. 1-javob tarmoqlash usulida doskaga yoziladi: “Vatanni tug’ilgan joyim bohlgani uchun sevaman”.

5. 2-javobni topish. *Tug’ilgan joy – uyimizning aziz ekanligi haqida qaysi hikoyada gap boradi? (“Kichik vatan”) Ohquvchilar quyidagi jumlanı topadilar: **Ajdodlarim yashagan joy.** “Vatanni ajdodlarimiz yashagan joy bohlgani uchun sevamiz”.

6. Darslik bilan ishlash. Savol: *Yurtimizni “Allomalar yurti” deb atashimizning sababi nimada? *Sohibqiron Amir Temur bobomizning vatan oldidagi xizmatlari haqida nimalar bilasiz? *Bu mahlumotlarni qaysi asardan bilib oldingiz? (“Bulbul chamanin sevar, odam Vatanin” asaridan bilib oldik.)

Xulosa.

O'qish darslari boshlang'ich sinf o'quvchilarini har tomonlam a komil insonlar sifatida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.Bu jarayonni samarali va qiziqarli amalga oshirishda turli ta'lismosibalarining o'rni beqiyos. O'qish kitoblari o'z ichiga "Ona bitta, Vatan yagona", "Xalq og'zaki ijodi", "Oltin kuz", "Oht mishni o'rganish- burchimiz", "Kumush qish", "Vatan posbonlari", "Tengdoshlar", "Ma'naviyat qalb quyoshi", "Ulug'lardan o'rganmoq-oqillik", "Bahor manzarasi va mehnat", "Tabiatni seving va asrang", "Gohzal fazilat-inson husni", "9-may-Xotira va qadrlash kuni!", "Yoz manzarasi va mehnat" kabi bo'limlarni ohz ichiga oladi va bu bo'limlar mavsumiylik tamoyili asosida tartiblangan.

Mazkur bo'limlardan o'rinni olgan qiziqarli shehr, hikoya, ertak, maqol, topishmoq va rivoyat, ilmiy ommabop asarlar bola yoshiga mos bohlib, ular ohquvchilarda Vatanga, tabiatga, mehnatga, milliy istiqlol g'oyalariga sodiqlik, mehnatsevarlik, halollik, rostgohylik kabi sifatlarni shakllantirishda katta tarbiyaviy, mahrifiy ahamiyatga ega.

Turli ta'lismosibalarini asosida "Yilnomadan" "Oltin kuz", Tolib Yo'ldoshning "Kuz kelganda", Safar Anvar Obidjonning "So'nggi axborot", Mahmud Murodovning "Olma", Yusuf SHomansurning "Kuz", Malik Murodovning "Bobur va kabutarlar", "Er tagida ilon qimirlasa, biladi" Quddus Muhammadiyning "Men dadamga yordamchi", Hakim Nazirning "Bebaho boylik", Nurmat Maqsudiyning "Ilmli ming yashar", O'tkir Hoshimovning "Xazonchinak", Abdusodiq Irisovning "Qo'shterak", K.Ersarinning "Va'da berdi" mavzularini samarali tashkil qilish imkoniyatlari mavjud..

"Yilnomadan" "Oltin kuz", Tolib Yo'ldoshning "Kuz kelganda", Safar Anvar Obidjonning "So'nggi axborot", Mahmud Murodovning "Olma", Yusuf SHomansurning "Kuz", Malik Murodovning "Bobur va kabutarlar", "Er tagida ilon qimirlasa, biladi" Quddus Muhammadiyning "Men dadamga yordamchi", Hakim Nazirning "Bebaho boylik", Nurmat Maqsudiyning "Ilmli ming yashar", O'tkir Hoshimovning "Xazonchinak", Abdusodiq Irisovning "Qo'shterak", K.Ersarinning "Va'da berdi".

Yuqorida nomlari zikr etilgan barcha asarlar bahor va mehnat temalari bilan chambarchas bog'liq bo'lib maktab o'quvchilarini yilning eng ko'r kam fasli hisoblanadigan bahor xususidagi fikrlarini kengaytirish, ularning nutqini o'stirish, dunyoqarashini o'stirish nuqtai nazaridan muhim ta'limiylar va ma'naviy ahamiyatga ega. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ta'lismosibalarini yordamida bu mavzularni o'qish asnosida bahor faslida tabiatda, insonlar orasida bo'ladigan o'zgarishlar, mehnat jarayonlari, an'analar va milliy qadriyatlar bilan yaqindan tanishish imkoniyatlari ega bo'ladilar. Demak, ta'lismosibalarini yordamida bolalarda estetik did, o'zgacha bir shijoat va g'ayrat, hayotga muhabbat hislari, so'z san'atiga oshnolik, shaydolik fazilatlari tarbiyalanadi.

Adabiyotlar rohyxati.

1. Karimov I.A. «Barkamol avlod - Ohzbekiston taraqqiyotining poydevori», T., 1998.
2. Karimov I.A. Ohzbekiston XXI asr bohsag'asida: havfsizlikka tahdid, barqarorlik shartlari va taraqqiyot kafolatlari. – Toshkent. Ohzbekiston.1997.
3. Ta'lif taraqqiyoti. Boshlang'ich ta'lif, «SHarq» 1999, 7-maxsus son.
4. I.A.Karimov “Yuksak mahnaviyat yengilmas kuch” Toshkent, “Ma’naviyat” nashriyoti, 2008 yil, 86 bet.
- 5.Qosimova K. Boshlang'ich sinflarda ona tili ohqitish metodikasi. – Toshkent: O'qituvchi. 1985.
6. Ashrapova T. va b. Ona tili ohqitish metodikasi. T. «Ohqituvchi», 1984.
7. Ta'lif tug'risidagi qonun T., 1997 yil.
8. Kadrlar tayyorlash milliy dasturi T., 1997 yil.
9. Mirzaev I. Dars tahlili, T., «Ohqituvchi», 1980.
10. Umarova M. O'qish kitobi. 3-sinflar uchun darslik. –Toshkent: Yangi asr avlod. 2003.
11. Matchonov S., G'ulomova X. Ona tili darslarida nutq ohstirish. //Boshlang'ich ta'lif. 2004. №2.
12. Gapparova T., SHodmonov e., G'ulomova X. «Ona tili». T., «SHarq». 2005.
13. G'ulomova X. «Gap»ni o'rganish. «Boshlang'ich ta'lif», 2005, 4-son.
14. Abdullaeva K. va boshqalar. «Ona tili». T., «Ohqituvchi», 1996.
15. M.Xudoyberanova, S.Fuzalov, M.Muxtorova 3 – sinflarda ona tili darslari. T., ohqituvchi 2004 yil.